

РЕЦЕНЗІЇ

Сергій Йосипенко

«БІЛЬШЕ НІЖ ІНТЕРВ'Ю». ОГЛЯД ТЕМАТИЧНОГО БЛОКУ «УСНА ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ» ЧАСОПИСУ «ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА»

3 липня 2019 року в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України відбувся круглий стіл на тему усної історії філософії, організований часописом «Філософська думка». Після круглого столу редакція запропонувала учасникам допрацювати свої виступи, котрі своєю чергою були видрукувані в «письмовому форматі» круглого столу в 4 числі часопису за цей рік. Відтак, взявшись писати огляд, автор цих рядків опинився перед запитанням, добре знайомим кожному історикові: що саме є предметом цього огляду? Подія, котра відбулася 3 липня 2019 року та збереглася у пам'яті учасників (в т.ч. самого автора) і, найголовніше, в аудіозаписі, зробленому редакцією? Чи фіксація цієї події у «письмовому форматі», видрукуваному в часописі? З одного боку, якщо брати окремі виступи учасників, то їхні письмові версії, безперечно, є краще продуманими, аргументованими, позбавленими недоліків усного мовлення, а отже краще відбивають зважену позицію авторів; їх початковий запис має тепер значення хіба що чернетки, здатної продемонструвати рух думки автора. Якщо ж взяти дискусію за круглим столом як щось ціле і зв'язне, тобто як власне подію, то дві версії круглого столу – усна і письмова, доповнюють одна одну, при цьому помітно відрізняючись. І не лише тим, про що сказала Тетяна Чайка на початку свого виступу: «Чим гарний формат круглого столу, так це тим, що він ламає традиційну схему доповідей і натомість виводить на авансцену живе спілкування» (Чайка, с. 22)¹. У «письмовому форматі» є виступи учасників, відсутніх на круглому столі 3 липня, водночас не всі учасники, виступи яких є в записі, потрапили у «письмовий формат»; запитання, відповіді й просто репліки після виступів окремих учасників (тобто ті самі елементи живого спілкування) були скорочені й відредаговані; це надало асиметрії обміну думками між учасниками «письмового формату» круглого столу.

Ще однією проблемою стало те, що автор цих рядків сам був учасником круглого столу, але не може покладатись лише на власні враження учасника, свідка, очевидця, оскільки, незалежно від носія чи версії, цей круглий стіл став фактом, від якого і лише

© С. Йосипенко, 2019

¹ Оскільки «письмовий формат» круглого столу видрукуваний як єдиний матеріал з багатьма авторами [Зборовська К., Йосипенко С., Хелуфі А., 2019], тут і далі, посилаючись на нього, я вказуватиму в тексті в круглих дужках прізвище автора (якщо воно не стоїть перед цитатою) та номер сторінки.

від якого повинен відштовхуватися огляд. Проблемою є також необхідність оцінювати власний виступ, і це проблема незручності чи нескромності: чи можу я, описуючи та коментуючи подію, виправляти чи доповнювати сказане мною в межах цієї події (хоча вже зробив це як автор, готуючи письмову версію свого виступу), адже мій виступ вже став елементом цієї події, а отже фактом, незалежним від мене і непідвладним мені?

Звичайно, в кожній конкретній ситуації на ці запитання завжди знайдуться конкретні відповіді. Зрозуміло, що з поваги до читача, якому аудіозапис недоступний, я посилатимусь на виступи, наявні тільки в записі, лише настільки, наскільки це буде потрібно для викладу порушених на круглому столі проблем, а також покладатимусь на власні спогади та враження лише настільки, наскільки вони підтверджуватимуться «письмовим форматом». Проте опис цієї ситуації є дуже добрим вступом до мого огляду, оскільки демонструє складність феномена усної історії філософії, а також об'єктивні проблеми й труднощі, з якими стикаються люди, що беруть участь у її творенні у будь-якій якості.

Тематичний блок «Філософської думки», який включає «письмовий формат» круглого столу та три окремі статті на тему усної історії філософії, був замислений як один з етапів руху, започаткованого в 2000-х роках співробітницею відділу історії філософії України Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України Тетяною Чайкою і підтриманого членами створеного в 2016 році Студентського товариства усної історії філософії при кафедрі історії філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Відповідно до задуму організаторів, цей блок покликаний започаткувати концептуальне осмислення усної історії філософії як феномена та історико-філософської дисципліни, починаючи від легітимації її назви й концепту і аж до прояснення її теоретичних засад та встановлення дослідницьких можливостей.

Як це часто буває у випадку концептуалізації якоїсь нової практики, одним з ефектів концептуалізації є відкриття, що прецеденти цієї практики існували задовго не лише до її концептуалізації, а й до створення умов її виникнення. У випадку усної історії філософії на роль таких прецедентів наразі претендують розмова Карла Попера та Людвіга Вітгенштайна (Пролеєв, с. 17), розмова Франса Бурмана і Рене Декарта (О. Хома, с. 33-34)² та, звичайно, «усна філософія» Сократа (Литвиненко, с. 40). Аналіз подібних «прецедентів» є, насправді, важливим способом окреслення меж та змістовного визначення нової практики. Однак філософи не були б філософами, якби не скористалися пропозицією концептуального осмислення усної історії філософії як нагодою переосмислити усі елементи, що складають її концепт: усне мовлення, історію й саме філософування.

Дискусія між учасниками після першої ж доповіді порушила питання усного мовлення в його співвідношенні з письмовим текстом у випадку інтерв'ю чи круглого столу, і у контексті того, що Сергій Йосипенко назвав «етикою редагування» (с. 12). Тетяна Чайка у своєму виступі підсумувала цю дискусію тезою про широке розуміння поняття тексту: «У нашій розмові я б розширила його таким чином, щоб воно включало не лише письмовий текст, а й усну оповідь, так само як і те, що ми 'читаємо' в

² Олег Хома позиціонує цей прецедент дещо в іншому контексті: як перше студентське інтерв'ю в історії.

обличчі співрозмовника, в його інтонаціях» (с. 22). Зрештою, учасники дискусії зійшлися на тому, що в межах усної історії філософії важливо віднайти способи адекватно передати усі згадані елементи на письмі.

Значно серйознішим питанням, яке розділило учасників дискусії, є співвідношення усного філософування та філософського тексту. Якщо для Сергія Йосипенка та Руслана Мироненка, котрі вбачають перше формулювання цього питання у «Федрі» Платона, протиставлення усного мовлення та письмового тексту є своєрідною бінарною опозицією, до якої схильна європейська традиція філософування і яка є асиметричною (Мироненко, с. 42), то Сергій Пролеєв та Олександр Литвиненко вбачають в усному філософуванні особливий «спосіб філософської творчості» (Пролеєв, с. 17), а відтак дивляться на усну історію філософії передусім як на «практику безпосереднього філософування» (ibid.). Зрештою, Тетяна Чайка підсумувала виступ Сергія Пролеєва тезою «Інтерв'ю в усній історії філософії є чимось більшим. У кращих випадках це співбесіда» (с. 18). Важко не погодитись з цією тезою та з висловленими думками про широкі можливості інтерв'ю, однак тут постає проблема меж та змістовного визначення усної історії філософії як жанру. Інтерв'юєр не може і не повинен утримувати філософа, у якого бере інтерв'ю, від розмов на загальні філософські теми. Більше того, якщо взяти за приклад такі дослідницькі програми Студентського товариства усної історії філософії як «Справа філософії в Радянській Україні (і ширше – в СРСР)» та «Історія проекту з розшифрування, видання й вивчення рукописів могилянських професорів» (О. Хома, с. 32), то важко розповісти про радянську філософію, не торкаючись питання, чим є, і чим не є філософія взагалі, так само як не можна розповісти про способи дослідження рукописів могилянських професорів у радянський період, не зачепивши питання про те, як правильно, і як неправильно їх досліджувати. Однак порозмірковувати над такими питаннями можуть і сучасні філософи та історики філософії, а розповісти, що відбувалося тоді – лише свідки. Міркування свідків на тему філософії та принципів дослідження рукописів можуть бути не менш цікавими і, навіть, більш переконливими, ніж міркування сучасних філософів та істориків філософії. Але якщо історичне свідчення³ не буде центральною, наріжною темою інтерв'ю, то постають щонайменше два запитання. Для чого називати такі інтерв'ю «усною історією філософії» і наскільки виправданим буде використовувати у цьому випадку відомий та чітко окреслений концепт *oral history*? І, по-друге, чим так широко зрозуміла «усна історія філософії» відрізнятиметься від співбесід, розмов, діалогів філософів, які існують стільки, скільки існує сама філософія?

Я пропонував би розділити тут дві речі: усну історію філософії як жанр, тобто власне інтерв'ю, та усну історію філософії як історико-філософську дисципліну. Інтерв'ю, навіть у межах усної історії філософії у вузькому дисциплінарному розумінні, є складним та багатовимірним феноменом. У ньому неминуче будуть елементи співбесіди, співтворчості, діалогу, цінні міркування на найрізноманітніші теми, простіше кажучи, воно є нормальним філософським жанром⁴. Проте, чи можна вважати усну

³ Не варто розуміти таке свідчення лише в «кримінально-процесуальному» значенні зовнішніх подій, які «я бачив» чи які «зі мною сталися». В контексті усної історії філософії безумовно йдеться передусім про свідчення про власну філософську діяльність – «я вважав», «я думав», і вже потім – про її контекст, який, щонайменше частково, можна реконструювати і за допомоги інших джерел.

⁴ Строга альтернатива «або філософія, або історія філософії» обумовлена, на мою думку, дуже дивним, але досить поширеним переконанням про повну несумісність та взаємовиключність історико-філософського та філософського дискурсів.

історію філософії історико-філософською дисципліною, якщо інтерв'ю, котрі готуються, реалізуються та вивчаються в її межах, не будуть елементом, способом, інструментом історико-філософського дослідження?

«Діалогічний» характер усної історії філософії забезпечує її специфіку стосовно інших історико-філософських підходів та дисциплін. Водночас, можливо саме такий характер спонукає покладати на усну історію філософії як історико-філософську дисципліну надмірні сподівання, зокрема, що вона якщо не звільнить історика філософії від його традиційної роботи рутинного і непевного тлумачення заплутаних і не завжди однозначних філософських текстів, то, щонайменше, значно полегшить цю роботу. Так, Ольга Сімороз припускає, що «інтерв'ю з філософом, на відміну від дослідження опублікованих текстів цього філософа, може дати відповіді на *всі* питання, які входять у дослідницький план історика філософії» [Сімороз, 2019: 64] (курсив мій – С.Й.). Всеволод Хома, своєю чергою, надає перевагу ситуаціям, коли «філософ сам указує, в чому суть його творчості, які ідеї є для нього провідними чи, ще краще, до якого напряму він належить, це робить висновки історика філософії значно потужнішими, хоча, звісно, і не дає стовідсоткової гарантії» (с. 44). Через це йому «йдеться про інтерв'ю, спрямовані на з'ясування вчення самого філософа. Такі інтерв'ю – *пропозиція самому мислителю створити узагальнений образ власної філософії*» (с. 45-46; курсив Всеволода Хоми), (а отже пропозиція зробити за історика філософії хоча б частину його роботи?). Такого ефекту, на його думку, можна досягнути, помістивши мислителя, який зазвичай «сидить у теплій кімнаті й полемізує з уявним опонентом, а згодом пише про те, що надумав», у ситуацію, «яку можна досить грубо описати як специфічну ситуацію 'рефлексії під безпосереднім впливом іншого'» чи, навіть, «під тиском 'діалогу з іншим'» (В. Хома, с. 46).

На мою думку, коло порушених на круглому столі питань радше засвідчує, що діалогічність усної історії філософії як жанру окреслює межі її можливостей як дисципліни. Текст можна примусити «сказати» все чи майже все, що ви хочете від нього почути. Із запитуванням живих філософів ситуація інша. Яку б місію ми не поклали на усну історію філософії, наші уявлення, переконання чи очікування ні до чого не зобов'язують філософа, у якого ми беремо інтерв'ю. І гарна підготовка та майстерність інтерв'юера можуть лише покращити, але не змінити ситуацію, в якій інший учасник інтерв'ю не є просто респондентом, котрий мислить лише за завданням інтерв'юера і одним лише обмеженням якого є когнітивні проблеми (здатність пригадування, активність мислення тощо). З огляду на це, окреслення теоретичних засад усної історії філософії як дисципліни мало б включати не лише аналіз ситуації інтерв'юера та розробку методичних рекомендацій для нього, а й аналіз ситуації філософа, котрий це інтерв'ю дає. У такій перспективі міркування про достовірність філософського інтерв'ю невіддільні від аналізу статусу свідчення в сучасній історіографії (Сергій Йосипенко, с. 10-12), а міркування про етичний кодекс інтерв'юера – від проблем «етики свідчення» (Сігов, с. 18-22). Зокрема, не можна не погодитися з Софією Дмитренко щодо необхідності «визначення тих моральних орієнтирів, на які може спиратися історик філософії в усному спілкуванні з респондентами» [Дмитренко, 2019: 82], але такі орієнтири повинні визначатись не лише з огляду на можливий публічний резонанс зачеплених в інтерв'ю тем, а й у перспективі складного «співвідношення вимовного та невимовного», а також «діалектики можливого й неможливого», що їх окреслив у своїй доповіді Олексій Сігов.

Понад те, Віктор Малахов у своєму виступі вказав ще на один момент, який істотно уточнює окреслену вище проблему співвідношення усного та письмового філософування. До двох передбачених нею модусів – «говорити» та «писати», він додав третій: «мовчати» (с. 27). Чи справді філософ хоче/повинен сказати/написати все? Сказати/написати все «прямим текстом»?⁵ Віктор Аронович зауважує при цьому, що «враховуючи діалогічну, ба навіть агональну природу філософського дискурсу як такою», майже неможливо бути філософом мовчки (с. 27). І справді, сьогодні важко уявити собі філософа, який полемізує лише з уявними опонентами, тобто не викладає, не виступає на конференціях, не спілкується зі студентами та колегами, не публікується і не читає фахової періодики тощо. Проте чи не роблять ці численні можливості говорити і писати ще більш цікавими моменти мовчання чи замовчування, які, своєю чергою, можуть говорити чи не більше, аніж сказане/написане? І чи не є такі моменти пропозицією інтерпретаторові додумати і сказати те, чого не сказав автор?

Зрештою, сформульовані щойно запитання увиразнюють проблему ролі, яку в усній історії філософії відіграє історик філософії. Я б сформулював її таким чином: наскільки буквально варто сприймати тезу Тетяни Чайки про «історію, яка розповідає сама себе» [Чайка, 2009: 143]⁶, коли ми говоримо про усну історію філософії? Цю проблему безпосередньо зачепив у своєму виступі Сергій Пролєєв, наполягаючи на «конструюванні минулого в процесі історичного дослідження» і висунувши тезу «Історик не просто реконструює минуле, він його створює» (Пролєєв, с. 15)⁷. З наведеними далі аргументами і, навіть, з самою цією тезою можна було б цілком погодитись, якби ми і зараз жили у світі, де слово «історія» відсилає тільки до усного героїчного епосу (приклад спартанців, наведений Сергієм Вікторовичем на наступній сторінці, є симптоматичним). Але оскільки ми вже маємо доволі розвинуту історіографію (в т.ч. історіографію філософії) з численними жанрами і підходами, то щоб уникнути крайнощів, потрібно передусім з'ясувати, що означає слово «історія» сьогодні. Я повністю прийняв би наведену тезу, якби йшлося про те, що намагаючись реконструювати історію в розумінні «минулого таким, яким воно власне було», історик конструює історію в розумінні історичної оповіді, яка є його інтерпретацією минулого. Хто є таким істориком в усній історії філософії? Відповідь на це запитання, на мою думку, безпосередньо залежить від того, як ми позиціонуємо усну історію філософії в сучасній історіографії філософії.

Таке позиціонування є ще одним важливим аспектом тематичного блоку «Філософської думки», обговорення якого розпочинає виступ Олега Хоми. Він, зокрема, наголошує на можливостях усної історії філософії в ситуації «кризи цінностей університету», де «усна історія філософії на філософському факультеті може стати найпростішим і найдієвішим способом повернення до Гумбольдтових ідеалів» (с. 35), оскільки здатна забезпечити «залучення у дослідження початківців, що поки не стали повноцінними фахівцями» (с. 29). Серед історико-філософських дисциплін та підходів, що дають можливість не «імітативного» залучення, а такого, яке повинне бути «популярним для залученого студента (магістранта, докторанта), містити істотний елемент

⁵ В цьому пункті обмежусь лише посиланням на роботу Лео Штрауса «Переслідування та мистецтво письма» [Strauss, 1952] та на ті приклади, до яких він у ній звертається.

⁶ Варто зазначити, що Тетяна Олексіївна вживає цей вислів Гегеля радше як метафору, оскільки позиціонує усну історію філософії як «доповнення до документальної історії» [Чайка, 2009: 143].

⁷ Повинен зізнатись, що ця теза дуже точно передає враження, яке виникає у мене при читанні деяких історико-філософських робіт.

творчості, приваблювати новизною й, головне, приводити до справжнього наукового досягнення» (с. 29), Олег Ігорович називає також «текстологію (передовсім детальні текстологічні описи оригінальної термінології, створення електронних покажчиків, словників тощо), реферування нових світових публікацій» (с. 29-30).

У цьому місці можна лише пошкодувати, що «письмовий формат» круглого столу виїшов «києвоцентричним». Передусім тому, що розмова одеського філософа Олексія Роджеро з Мирославом Поповичем [Попович, Роджеро 2009], на мою думку може цілком вважатися взірцем того, як розмовляють про філософію у форматі усної історії філософії. І, по-друге, тому, що наша одеська колега Інна Голубович є керівником проекту студентських інтерв'ю «Усні історії філософії»⁸. Думаю, обмін досвідом цих проектів міг би стати істотним стимулом для подальшої роботи в окресленому напрямі.

Оцінюючи діяльність Студентського товариства усної історії філософії Олег Хома наголошує: «Публікація інтерв'ю, здійснених студентами, у рецензованому виданні сама собою засвідчує пристойний рівень цих матеріалів. Наразі ж ідеться про наступний етап – чи зможуть студенти конвертувати свій досвід збирання первинної інформації в подальші концептуальні результати?» (с. 32). Статті й виступи членів Студентського товариства усної історії філософії, що увійшли до тематичного блоку, засвідчують, що робота над цією «конвертацією» успішно розпочалася. Власний «польовий» досвід інтерв'ю стимулював цікаві теоретичні рефлексії над феноменом інтерв'ю, методиками роботи інтерв'юєра та усною історією філософії як дисципліною. Наразі можна лише пошкодувати, що конкретні приклади, на матеріалі яких побудовані ці теоретичні рефлексії, беруться не з власних інтерв'ю, а переважно з інтерв'ю з відомими західними філософами (Брендомом, Касен тощо). Певну зрілість проекту та його учасників засвідчують елементи не лише рефлексії власної діяльності, а й самокритики, яка безперечно стимулює шукати відповіді на доволі непрості питання: «... чи можливо досягти цього нового типу текстів у ситуації, коли співрозмовником професіонала є початківець? Адже саме такою є ситуація нашого Студентського товариства усної історії філософії!» (В. Хома, с. 47).

Думаю, що не помилюсь, коли підсумую загальну тональність виступів і статей членів Студентського товариства усної історії філософії перефразувавши цитовані вище слова Тетяни Чайки: «усна історія філософії є чимось більшим, ніж інтерв'ю». Вона є також галузю дослідження та історико-філософською дисципліною, зокрема для Ольги Сімороз це «службова історико-філософська дисципліна» [Сімороз, 2019: 56], тоді як для Всеволода Хоми «лише спеціальна історико-філософська дисципліна, що здобуває емпіричні дані» [Хома, 2019: 68]. Але практично усі водночас поділяють переконання, що на сьогоднішній день вона у такій якості ще не відбулась і є радше проектом. Зрештою, як зазначалося вище, даний тематичний блок замислений як початок концептуального осмислення усної історії філософії як галузі дослідження та історико-філософської дисципліни, проте така концептуалізація повинна спиратися на більш-менш репрезентативний корпус інтерв'ю у галузі усної історії філософії. Можна, звичайно, сформувати такий корпус із наявних західних інтерв'ю з філософами, але для його переконливого аналізу потрібно не лише добре знати мови (іде-

⁸ Інформація з анотації до публікації одного з таких інтерв'ю [Роджеро, 2017: 299]. Сподіваюся, що «письмовий формат» виступу Інни Володимирівни на круглому столі 3 липня 2019 року, де вона описує історію та особливості свого проекту, також побачить світ.

ться, все-таки, про усні розмови про філософію), а й розбиратися у тонкощах філософських традицій та філософського життя у різних країнах. Іншою, концептуальною проблемою цього варіанту, буде те, що ці інтерв'ю робилися і робляться не під гаслом усної історії філософії, а отже доведеться *a posteriori* класифікувати або ж відірвати їх як такі, що належать до цього жанру. Зрештою, успіх концептуалізації залежатиме не лише від глибини аналізу теоретичних засад усної історії філософії як феномена та дисципліни, а й від отримання переконливих для історії філософії результатів у межах інтерв'ю, реалізованих під гаслом усної історії філософії, інакше кажучи (і туг я повертаюся до порушеного вище питання), від перетворення її на продуктивне для історика філософії поле дослідницької діяльності. Чи не найвиразніше цю думку сформулювала Ольга Сімороз, згідно з якою «УІФ тоді досягне статусу повноцінної галузі досліджень (а не просто застосування методів УІ до філософського матеріалу), коли саме лише інтерв'ю не буде метою дослідника, а стане органічним складником дослідження якоїсь масштабнішої теми, що передбачатиме, відповідно, масштабні узагальнення» [Сімороз, 2019: 55].

На мою думку, обмін думок у межах тематичного блоку дає змогу змоделювати щонайменше три напрями розвитку: інтерв'ю як самодостатнє історико-філософське дослідження, інтерв'ю як самодостатнє джерело історико-філософського дослідження та інтерв'ю як одне з джерел історико-філософського дослідження.

Перший напрям обумовлений передусім тим, що інтерв'ю є складним багатовимірним феноменом, в т.ч. цілком самодостатнім літературним жанром: розповіді про філософію, про її минуле, про життя філософів тощо, можуть бути самостійними журнальними чи книжковими публікаціями, цікавими як такі, без будь-яких коментарів. Філософ, що свідчить в інтерв'ю про своє минуле, створює історичну оповідь, відтак інтерв'ю можна сприймати і як самодостатній історико-філософський жанр, своєрідний «усний історико-філософський епос». Історик філософії, який реалізує інтерв'ю, буде «співтворцем» цієї історичної оповіді; в ідеальному випадку його роль можна назвати навіть «маєвтичною», але ця роль зводить його дослідницькі можливості до підготовки й формулювання запитань, тоді як можливості критичного аналізу предмету розмови обмежуватимуться «асиметричним характером інтерв'ю» (Йосипенко, с. 12). Понад те, навіть якщо філософ, у котрого беруть інтерв'ю, зможе (як у класичних випадках такого філософського жанру як «Сповідь») дистанціювати своє теперішнє «я» від того, яким він був раніше, і, в певному сенсі, перетворитися на історика своєї власної філософії чи філософії свого часу, з погляду історіографії його оповідь буде лише одним із елементів корпусу його творів та однією з можливих історичних оповідей про його філософію та його час. Відтак, якщо навіть таке інтерв'ю буде не одне, і вибірка групи філософів для інтерв'ю буде цілком репрезентативною, наскільки дослідження, яке зводитиметься лише до реалізації інтерв'ю в жанрі усної історії філософії, відповідатиме сучасним вимогам до історико-філософського дослідження?

Цікавий варіант цього напрямку розвитку чи не найвиразніше окреслився у виступі Аміни Кхелуфі, котра наголосила, що «формування філософських ідей – часто закрита сфера, цей процес відбувається зазвичай непублічно, у вузьких колах, тому його свідками можуть бути одиниці. Саме тому відсутність усно-історичних розвідок у сфері філософії може означати втрату певних фактів назавжди» (с. 37). Оскільки ми не можемо зводити історію лише до завершеного минулого, це також «безпосередня» історія, яка стане минулим лише у майбутньому (і в цьому сенсі справді «інтерв'ю – це створення історії тут і зараз», Ксенія Зборовська, с. 49), усна історія філософії може

досліджувати і розкривати важливі аспекти філософського життя, майже недоступні у інший спосіб. Всеволод Хома, щоправда, вважає такий напрям розвитку усної історії філософії «не дуже вдячним для дослідника, бо ми не знаємо, що цікавитиме в майбутньому його колеги, для яких нібито збирають матеріал» [Хома, 2019: 76], однак тут, мабуть, по-перше, досить, щоб матеріал був цікавим для сучасного дослідника, тоді колеги майбутнього щонайменше знатимуть, що цікавило їх попередників, і, по-друге, щоб матеріал був цікавим для сьогоденного читача, який щонайменше у такий спосіб дізнаватиметься про те, у полеміці з якими опонентами народжуються ідеї і теорії чи, простіше кажучи, про широкий контекст філософування.

Другий напрям розвитку значно розширює можливості історика філософії будувати свою власну історичну оповідь і робити предметом критичного аналізу не лише предмет інтерв'ю, а й сказане в інтерв'ю. В ідеальному випадку його оповідь буде продовженням дослідження, започаткованого в інтерв'ю і може цілком відповідати сучасним вимогам до історико-філософського дослідження, однією з яких буде вже згадана репрезентативність вибірки філософів для інтерв'ю. Проте тематика подібного дослідження обмежуватиметься можливістю такої вибірки та можливостями усної історії філософії як одного лише джерела дослідження. Чи може бути темою такого дослідження ще щось, окрім портрету філософа певної доби чи напрямку, або ж внутрішнього життя якогось філософського середовища, школи та інших подібних тем? Адже у випадку дослідження ідей чи теорій філософів⁹ певної доби, напрямку, середовища чи школи, інтерв'ю з ними будуть лише одним з елементів корпусу їхніх творів та однією з можливих історичних оповідей про їхню філософію, а отже це радше буде дослідженням у третьому з окреслених напрямів.

В ідеальному випадку цього третього напрямку, історик філософії, який реалізує інтерв'ю, повинен бути дослідником тієї тематики, якій воно присвячене. Це не лише спростить підготовку до інтерв'ю, а й зробить його значно інформативнішим, оскільки такий інтерв'юєр добре розумітиме, що цікавить дослідників конкретної тематики. Окрім того, інтегрування усної історії філософії як джерела у дослідницькі проекти у цьому випадку буде простим і «органічним». Тут варто посперитися на приклади інших трендів українського наукового та освітнього життя.

Коли автор цих рядків організував проект «Філософія в системі національної культури: порівняльний аналіз історико-філософських досліджень в Білорусі та Україні» (2011-2012), українська частина якого була присвячена радянській історіографії української філософії, то дотримувався принципу, згідно з яким аналізувати історіографію радянських досліджень певного періоду повинен науковець, що спеціалізується на дослідженні філософії цього періоду. Окрім зазначених вище переваг такого варіанту, учасники проекту отримували можливість позиціонувати власну дослідницьку діяльність в існуючій у їхній галузі традиції досліджень. Порівняння результатів, отриманих Миколою Симчичем у межах згаданого проекту [Симчич, 2012а; Симчич, 2012б], та результатів, отриманих в інтерв'ю у межах дослідницької програми Студентського товариства усної історії філософії «Історія проекту з розшифрування, видання й вивчення рукописів могилянських професорів» [Кашуба, 2017; Стратій 2018],

⁹ Поділ предметів історико-філософського дослідження на такі дві категорії (цей поділ також лежить у основі запропонованої мною типології джерел історико-філософського дослідження: (Йосипенко, с. 7-8), обґрунтований у: [Йосипенко, 2016: 10-12]. Варто додати, що Інна Голубович бачить перспективу усної історії філософії передусім у контексті біографічних досліджень (виступ на круглому столі 3 липня 2019 року).

на мою думку є гарною нагодою порівняти можливості усної історії філософії та можливості історіографічних й архівних студій в історико-філософському дослідженні.

Ще цікавішим є приклад архівних студій у царині історії філософії, які розвиваються на кафедрі філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» під керівництвом Марини Ткачук¹⁰. Як і у випадку проекту усної історії філософії, вони також мають доволі чітко окреслений предмет – філософію в Університеті св. Володимира та Київській духовній академії, але розвиваються не як окремий проект, а як підхід, який використовується у дослідження згаданого предмета, надаючи його результатам особливої переконливості. Як наголошує Вадим Менжулін, проект «Київська духовна академія в іменах» є «взагалі дуже нетиповим для довідково-енциклопедичних видань випадком. На відміну англомовних колег, які будували свої біографічні статті здебільшого на вже опублікованих матеріалах, енциклопедія ‘КДА в іменах’ містить величезний масив раніше невідомих і ретельно систематизованих архівних даних» [Менжулін, 2018: 157]. Цей підхід так само має потенціал залучення студентів до наукової роботи: якщо, наприклад, магістерська робота присвячена постаті професора чи випускника одного з названих закладів, на кафедрі вважається добрим тоном, коли у ній будуть використані пов’язані з цією постаттю архівні матеріали. Студент, таким чином, навчається не лише роботі з архівами, а й використанню архівних матеріалів у історико-філософському дослідженні, яке не зводиться лише до архівних студій.

І, на завершення, дозволю собі сформулювати запитання, яке не полишало мене упродовж усієї дискусії на круглому столі та роботи над матеріалами тематичного блоку. Тепер зрозуміло, що не лише автор цих рядків, готуючись до круглого столу, «загуглив» знайомими західними мовами словосполучення «усна історія філософії» і виявив, що наші західні колеги такий жанр/дисципліну/галузь дослідження не концептуалізували. Проте окрім природного захоплення тим, що українці зробили щось самі, а не скопіювали у тих самих західних колег, цей факт мав би стати ще й поштовхом до рефлексій в іншому напрямі. Чому, зрештою, такий жанр/дисципліну/галузь дослідження не концептуалізували на Заході? Адже *oral history* там давно і добре розвинута й інституційована, а книг розмов з філософами такого рівня, як книга розмов Тетяни Чайки з Сергієм Кримським, у Франції наприклад, можна нарахувати десятки? Окрім того, щонайменше кілька видавництв мають цілі серії книг таких розмов, не кажучи вже про журнальні публікації, а в ролі інтерв’юєрів там виступають не лише спеціалісти з «філософської журналістики», а й просто молодші колеги «корифеїв». Відтак, що спонукає нас до такої концептуалізації?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Дмитренко, С. (2019). Слово Гайдегерові? Межі толерантності в усній історії філософії. *Філософська думка*, (4), 81-92.
- Зборовська, К., Йосипенко, С., & Кхелуфі, А. та ін. (2019). Усна історія філософії: письмовий формат. *Філософська думка*, (4), 6-52.

¹⁰ Цій темі було присвячене тематичне число «Філософської думки» «Архівні студії» (2011, № 6).

- Йосипенко, С. (2016). В. С. Горський та соціологічний підхід в історико-філософському дослідженні. *Філософські ідеї в культурі Київської Русі: Збірник наукових праць*, 8, 8-27.
- Попович, М. В., & Роджеро, А. Н. (2009). К портрету філософа на фоні епохи. In М. В. Попович, Г. П. Ковадло, & Н. Б. Вяткіна (Ред.), *Філософські діалоги '2009. Виміри людського буття: логіка, методологія, семіотика культури, за матеріалами конференції до 75-річчя академіка М. В. Поповича* (сс. 5-78). Київ: Інститут філософії імені Г. Сковороди.
- Кашуба, М., Бартусяк, П., Олінкевич, В., & Смолінська, О. (2017). «Філософія – це квітка, яка розцвітає на тлі епохи» (Розмова з Павлом Бартусяком, Володимиром Олінкевичем і Олесєю Смолінською). *Sententiae*, 36(2), 154-170. <https://doi.org/10.22240/sent36.02.154>
- Менжулін, В. (2018). Довідково-енциклопедична біографістика як жанр сучасних історико-філософських досліджень: англо-американський та український досвід. *Sententiae*, 37(1), 153-167. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.153>
- Роджеро, А. (2017). Из истории советской философии 60–70-х годов (часть 1). *Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*, 27(1), 277-299.
- Симчич, М. (2012). Дослідження філософської спадщини Києво-Могилянської академії у радянський час. *Університетська кафедра*, 1, 143-154.
- Симчич, М. (2012). Перекладачі-першопрохідці: киево-могилянські філософські курси в перекладах 1960-70-х рр. *Sententiae*, 27(2), 146-162. <https://doi.org/10.22240/sent27.02.146>
- Сімороз, О. (2019). Необхідність рефлексії в усній історії філософії. *Філософська думка*, (4), 53-66.
- Стратій, Я., Зборовська, К., Зінченко, Г., & Дмитренко, С. (2018). Українська філософія на зламі епох (Розмова зі Ксенією Зборовською, Геннадієм Зінченком і Софією Дмитренко). *Sententiae*, 37(1), 183-218. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.183>
- Хома, В. (2019). Межі достовірності в усній історії філософії: проблема пам'яті. *Філософська думка*, (4), 67-80.
- Чайка, Т. (2009). Доторк. Презентація проекту «Усні історії філософів». *Філософська думка*, №3, 140-145.
- Strauss, L. (1952). *Persecution and the Art of Writing*. Chicago: University of Chicago Press.

Одержано 27.09.2019

REFERENCES

- Chaika, T. (2009). Touch. Presentation of the project "Oral Stories of Philosophers". [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (3), 140-145.
- Dmytrenko, S. (2019). A word to Heidegger? The Limits of Tolerance in the Oral History of Philosophy. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 81-92.
- Kashuba, M., Bartusiak, P., Olinkevych, V., & Smolinska, O. (2017). Philosophy is a flower blooming against a background of epoch (Conversation with Pavlo Bartusiak, Volodymyr Olinkevych and Olesia Smolinska). [In Ukrainian]. *Sententiae*, 36(2), 154-170. <https://doi.org/10.22240/sent36.02.154>
- Khoma V. The Limits of certainty in the oral history of philosophy: the problem of memory. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 67-80.
- Menzhulin, V. (2018). Biographical encyclopedia (dictionary) as a genre of the contemporary historiography of philosophy: Anglo-American and Ukrainian experience. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 37(1), 153-167. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.153>
- Popovich, M. V., & Rogero, A. N. (2009). To the portrait of the philosopher against the background of the era. In M. V. Popovich, G. P. Kovadlo, & N. B. Vyatkina (Eds.), *Philosophical Dialogues 2009. Measures of Human Being: Logic, Methodology, Semiotics of Culture: According to the Materials of Conference to the 75th Anniversary of Academician M. V. Popovich* (pp. 5-78). [In Ukrainian]. Kyiv: Skovoroda Institute of Philosophy.
- Rogero, A. (2017). From the History of Soviet Philosophy of the 1960s and 1970s (Part 1). [In Ukrainian]. *Doxa. Collected Scientific Articles on the Philosophy and the Philology*, 27 (1), 277-299.

- Simoroz, O. (2019). The necessity of reflection in the oral history of philosophy. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 53-66.
- Stratii, Y., Zborovska, X., Zinchenko, G., & Dmytrenko, S. (2018). Ukrainian Philosophy on the Fracture of Epoch (Conversation with Ksenia Zborovska, Gennady Zinchenko and Sophia Dmytrenko). [In Ukrainian]. *Sententiae*, 37(1), 183-218. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.183>
- Strauss, L. (1952). *Persecution and the Art of Writing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Symchych, M. (2012). Translators-researchers: Translations of Kyiv Mohyla philosophical courses in the 1960s-1970s. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 27 (2), 146-162. <https://doi.org/10.22240/sent27.02.146>
- Symchych, M. (2012). Investigation of the philosophical heritage of the Kiev-Mohyla Academy in Soviet times. [In Ukrainian]. *University Chair*, 1, 143-154.
- Yosypenko, S. (2016). V.S. Horskyi and sociological approach in historical and philosophical studies. [In Ukrainian]. *Philosophical Ideas in the Culture of Kievan Rus: Collection of Scientific Papers*, 8, 8-27.
- Zborovska, X., Yosypenko, S., & Khelufi, A. et al. (2019). Oral History of Philosophy: Written Format. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 6-52.

Received 27.09.2019

Serhii Yosypenko

“More than an interview”. The review of a special issue *The Oral History of Philosophy in Filososfska Dumka* journal

The article analyses how the oral history of philosophy can be conceptualized as a genre and a discipline of the history of philosophy. The need for this kind of conceptualization arose due to recent spreading of interviews in the genre of the oral history of philosophy, which in turn became a subject for the special issue *The Oral History of Philosophy in Filososfska Dumka*. Analysing this issue, the author proves that the “dialoguing” nature of the interview builds inflated expectations about the oral history as well as its boundaries as an approach in a historical-philosophical study. He also suggests distinguishing the interview as a genre of oral philosophy – dialogue, which is a traditional philosophical literary form, from a tool in historical-philosophical study. In the latter case, it is important to determine who will play a role of a historian: an author of historical narration, an interviewee or an interviewer. Depending on the answer to the previous question, the author distinguishes three possible perspectives of the oral history of philosophy development: an interview as a self-sufficient study in the history of philosophy, an interview as a self-sufficient source for historical-philosophical research and an interview as one of sources for historical-philosophical research. Each of them has its opportunities for a historian of philosophy and plays its role in recruiting students and doctoral students (who often are involved as interviewers) to research work.

Serhii Yosypenko

«Більше ніж інтерв'ю». Огляд тематичного блоку «Усна історія філософії» часопису «Філософська думка»

У статті здійснено аналіз проблем концептуалізації усної історії філософії як жанру та історико-філософської дисципліни. Потреба такої концептуалізації виникла через поширення практики інтерв'ю у жанрі усної історії філософії, що своєю чергою стало предметом обговорення тематичного блоку «Усна історія філософії» часопису «Філософська думка».

На основі аналізу цього тематичного блоку автор демонструє, що «діалогічний» характер інтерв'ю визначає як надмірні сподівання, які покладаються на усну історію філософії, так і межі її можливостей як історико-філософського підходу. Він також пропонує розмежувати розуміння інтерв'ю як жанру усного філософування (діалог) і відповідного літературного жанру, традиційного для філософії, та інтерв'ю як інструмента історико-філософського дослідження; в останньому випадку належить визначити, хто повинен відігравати роль історика – автора історичного нарративу, респондент чи інтерв'юєр. Залежно від відповіді на останнє запитання, автор виділяє три можливі перспективи розвитку усної історії філософії: інтерв'ю як самодостатнє історико-філософське дослідження, інтерв'ю як самодостатнє джерело історико-філософського дослідження та інтерв'ю як одне з джерел історико-філософського дослідження. Кожна з них відкриває свої можливості для історика філософії та виконує функцію залучення студентів та аспірантів, які часто виступають в ролі інтерв'юєрів, до дослідницької роботи.

Serhii Yosypenko, Doctor of sciences in philosophy, Vice Director, Hr. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine.

Сергій Йосипенко, доктор філософських наук, заступник директора Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

e-mail: serge.yosypenko@ukr.net
